

Centar za povijesna istraživanja – Rovinj, 37. svezak časopisa *Atti* izdao je povodom četrdesete godišnjice osnutka CZPI talijanske zajednice u Rovinju. Časopis je sadržajno podijeljen u tri cjeline, pisan je na talijanskom jeziku, a svaki uradak ima sažetak na hrvatskom i slovenskom jeziku.

Prvu cjelinu čini prilog *In memoriam*: »Antonio Miculian (1950–2007) ed il suo *opus* storiografico« (str. 9–43) kojega je napisao Marino Budicin u čast gospodinu Antoniu Miculianu, dugogodišnjem istraživaču Centra, prosvjetnom djelatniku i istaknutom članu Izvršnog vijeća rovinjske Talijanske unije. Osim kratkog biografskog prikaza, glavnina priloga govori o bogatoj i značajnoj ostavštini gospodina Miculiana. U svojim djelima on raspravlja, između ostalog, i o specifičnim područjima iz povijesti Crkve i njenih institucija, osobito o razdoblju Reformacije i protureformacije. Ta su djela nastala zahvaljujući njegovom neumornom i intenzivnom istraživačkom radu u lokalnim arhivima, ali i arhivima u regiji Veneto i Furlanija u Italiji. Tematski eseji objavljeni u časopisu *Atti* te drugim zbornicima i izdanjima Centra, poslužili su mu kao osnova za rad kojim je stekao titulu doktora humanističkih znanosti te za objavljivanje knjige *Protestantizam u Istri (XVI–XVII. stoljeće) u svjetlu novih arhivističkih istraživanja* (Pula, Zavičajna naklada »Žakan Juri«, 2006). Posljednje godine svoga životnog i radnog vijeka, gospodin Miculian posvećuje dvjema osobito značajnim i zanimljivim temama unutar šireg sjevernojadranskog područja: problemima plovidbe morem, koje se još nazivalo *Venecijanski zaljev*, i prodorima Turaka. Povodom 60. godišnjice rovinjske gimnazije, Antonio Miculian je započeo rad o njenoj povijesti, koji je, nažalost, ostao nedovršen. U dodatku priloga je navedena potpuna bibliografija Miculianovih objavljenih djela.

Druga cjelina je najopsežnija i objedinjena je pod nazivom *Memorie* (47–400). U njoj je sadržano deset članaka raznih autora.

Kristina Džin, »*Manus dei – singolare scoperta del culto di Sabazio a Pola*« (47–61). U svom radu autorica predstavlja arheološki pronalazak iz 1994/1995. Riječ je o votivnoj brončanoj ruci karakterističnog votivnog predmeta Sabazijeva kulta (istočnjački kult koji je zajedno sa skupinom istočnjačkih božanstava postupno prodirao na područje Rimskog Carstva, dakle na Zapad). Radi se o istočnjačkom frigijskom orgijastičkom kultu, a značajka mu je uskrsnuće i obnova života. Predmetna ruka je dakle brončana. Prsti su u položaju rimokatoličkog blagoslova (*benedictio latina*): palac, kažiprst i srednji prst su ispruženi, a prstenjak i mali prst svinuti prema dlanu. Urešena je alegoričkim simbolima kao što su: borov češer na vrhu palca, oko ruke poput narukvice ovijena zmija s podignutom glavom do visine palca, desno od zmijske kornjača, a u sredini gušter i žaba. To su karakteristični simboli Sabazijeva kulta. Ona

otklanja zlo i donosi pomoć putem žezla na koji je nataknuta. Kult su štovali Italici i romanizirano autohtono stanovništvo, ali i trgovci orijentalci u Puli. Obred se obavlja u posebnoj prostoriji ili hramu, vjerojatno već od 1. stoljeća naše ere. Rad je upotpunjen četirima fotografijama ruke i popisom korištene literature.

Vesna Girardi Jurkić, »Alcune caratteristiche tipologiche delle cisterne romane dell'Istria meridionale« (63–89). Autorica članka ističe brojnost (čak njih 47) i sačuvanost rimskih vodosprema–cisterni na području istarskog poluotoka, ali i tehniku gradnje i funkcionalnost istih. Antičke vodospreme su u kraškom području Istre služile za sakupljanje kišnice koja se olucima slijevala s krovova građevina, a takav se sustav funkcioniranja i danas nalazi u Istri. Opisala je nekoliko tipova istarskih cisterni, a navedeni su i njihovi lokaliteti. Članak je obogaćen fotografijama, planovima zdanja u sklopu kojih se nalaze cisterne (vile, terme...) i zemljopisnom kartom Istre. Na koncu je i popis korištene literature.

U svom članku »L'Istria agli inizi del potere Franco. L'influenza della politica globale sulle condizioni regionali e locali« (91–112) Peter Štih kazuje koliko je novouspostavljena franačka vlast utjecala na život žitelja Istre, na njihove običaje i stara prava. Tomu svjedoči dokument o Rižanskom saboru iz 804. godine koji ujedno potvrđuje da je Karlo Veliki bio spreman preko svojih izaslanika saslušati molbe i žalbe Istrana te riješiti konfliktne situacije. Autor ističe da razlog pogoršanja odnosa većim dijelom leži u dugotrajnim franačko-avarskim ratovima. Spomenuti ratovi su uvelike odredili cjelokupno stanje na području između Italije i srednjeg toka Dunava. Ratno stanje zahtijevalo je prilagodbu gospodarstva i centralizaciju vlasti kako bi se moglo računati na sve raspoložive snage. Naravno, takvo stanje nije zaobišlo niti Istru i njene žitelje koji su se morali, zajedno s lokalnim institucijama i gospodarstvenicima, prilagoditi ratnim uvjetima i odgovarati nametnutim zahtjevima. Pri sukobu Karla Velikog i Bizanta u nastojanju da proširi svoj utjecaj na Veneciju, pojavila se opasnost da nezadovoljstvo u Istri destabilizira cijelu regiju što bi osujetilo franačke planove spram Venecije, ali i njihov položaj u Istri. Situacija u Istri u okviru franačko-mletačke politike je za Karla Velikog postala prioritet te se gotovo sa sigurnošću može tvrditi da je u ljeto 803. godine donijeta odluka o sazivanju istarskog provincijalnog sudskog sabora, godinu dana kasnije ukinuta je većina odluka vojvode Ivana i lokalnih biskupa. Nakon potonjeg se situacija u Istri normalizirala.

Lujo Margetić, »La nozione del termine medievale 'città'« (113–120) u svom eseju analizira na koji način treba, kako na talijanskom tako i na hrvatskom jeziku, nazivati srednjovjekovne istarske gradove: Bale, Piran, Rijeku i Rovinj, koji se u vrelima ne nazivaju *civitates*, nego *terrae*. Na koncu se daje zaključiti da se za sve autonomne urbane zajednice treba na hrvatskom jeziku rabiti riječ *grad*, a na talijanskom *città*. I njegovom je članku prije sažetaka pridružen popis korištene literature.

Raspravom Slavena Bertoše »La peste in Istria nel Medio Evo e nell'Età Moderna (Il contesto europeo delle epidemie)« (121–159) donosi se kratak pregled dosada postignutih rezultata istraživanja o epidemiji kuge u Istri u srednjem i novom vijeku u najširem europskom kontekstu, nastojeći pokazati nove smjernice za daljnja istraživanja. U srednjem vijeku i početkom novoga vijeka, epidemija kuge je uvelike utjecala na ekonomske, demografske, higijenske i prostorne prilike u Istri. I suvremenicima je bilo kristalno jasno kakav učinak te epidemije imaju i kakve će posljedice biti. No ipak, istarska historiografija vrlo površno obrađuje taj fenomen. Na ovom je mjestu dana kronologija poznatih epidemija kuge u Istri, odnosno onih područja koji su se nalazili unutar Republike Sv. Marka. Središnji dio otoka (Pazinska knežija) još uvijek nije obrađen. Rad je obogaćen sa šest karata, četiri grafike i popisom literature.

Egidio Ivetic, »Per una periodizzazione della storia dell'Adriatico orientale« (161–180). Ovo njegovo kratko razmišljanje je pokušaj shvaćanja istočnog Jadrana kao samostalne priobalne regije koja ima svoju povijest i svoja obilježja. Na tom su se području tijekom stoljeća nametale različite političke, kulturne i vjerske granice i nikada ga se ne promatra kao zaseban predmet povijesnih istraživanja, nego kao pozadinu u kojoj je smještena povijest njegovih regija Istre i Dalmacije ili naroda koji su na tom području živjeli i još žive. Stoga područje istočnog Jadrana danas pokriva nacionalna povijest. Pitanje koje se dakle nameće jest: Koja je periodizacija primjerena za povijest istočnog Jadrana?

Antonio Cernecca, »Mommsen in Istria: i viaggi epigrafici del 1857, 1862 e 1866« (181–199). Autor pretresa epigrafska putovanja njemačkog povjesničara Theodora Mommsena iz 1857, 1862. i 1866. godine istarskim područjem. Cilj Mommsenovih putovanja bio je sakupljanje materijala za *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Cernecca nastoji rekonstruirati povjesničarev itinerar, temeljeći se na njegovim rukopisima, pismima, izvještajima i biografiji koju je napisao Wickert. Rad upotpunjuju četiri karte i popis literature.

Giovanni Radossi, »L'attività dell'Agenzia consolare del Regno d'Italia a Rovigno dal 1872 al 1876« (201–295). Autor članka u pronalasku tridesetak listova koji su pripadali Kraljevskoj konzularnoj agenciji u Rovinju, a koja je djelovala od 1867. do 1915. godine, vidi otvaranje novih smjerova u proučavanju povijesti grada, ali i interes za dokumentiranu povijest konzularne aktivnosti Kraljevine Italije duž cijele istočne obale Jadrana u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća. Sadržaj pisma navedenog stvaratelja je tematski vrlo raznolik: od gospodarstva preko politike, trgovine i pomorstva do demografije i mreže željeznica. Naročita pažnja je posvećena nacionalnom pitanju koje je uvelike utjecalo na izvještaje agencije. Osim toga, moguće je rekonstruirati diplomatsku karijeru rovinjskog odvjetnika Giuseppea Basilisca, prvog kraljevskog konzularnog agenta i aktivnog sudionika u Istarskom saboru u vrijeme

kada je odlučeno da nitko neće zastupati regiju u bečkom parlamentu. Rad je upotpunjen fotografijama, a ponuđeni su i transkribirani dokumenti o kojima je riječ. Tu je i popis literature.

David Di Paoli Paulovich, »I Mattutini della settimana santa secondo le tradizioni del Patriarcato veneziano, dell'Istria, del Quarnero e della Dalmazia« (297–329). Autor u ovom eseju opisuje način obavljanja jutarnje molitve, jutrenja. Ona se moli tijekom Svetoga tjedna vjernika rimokatoličke vjeroispovijesti. Ističe i melodije sačuvane usmenom predajom, a karakteristične su za crkvenu tradiciju Istre, Kvarnera i Dalmacije. Opisuje se porijeklo napjeva te njihova osnovna obilježja, nudeći na koncu sistematizaciju vrijednog prikupljenog materijala koji se smatrao izgubljenim. Ta sistematizacija evidentira zajedništvo vrlo vrijednih obreda i sakralne glazbe u tragovima višestoljetne patrijarške tradicije koja, kao plemenita venecijanska ostavština ljubomorno čuvana i prerađena, može još više kulturno zbližiti dvije jadranske obale. Članak obogaćuje niz neobjavljenih transkripcija starih liturgijskih melodija s tekstovima na talijanskom jeziku iz arhive autora, a potječu iz Venecije, Gradeža, Umaga, Momjana, Rovinja, Zadra, Kotora, Dubrovnika i Hvara.

Silvia Zanlorenzi, »Georg von Hütterott, giapponista e figura di spicco della vita economica e culturale triestina e rovignese« (331–397). Ovaj se članak može shvatiti kao nastavak jednog prethodnog teksta koji je imao za cilj grofa Georga von Hütterotta (Trst, 1852–1910) upisati u europski kulturni fenomen koji se razvio u drugoj polovici 19. stoljeća, a poznat je pod nazivom »japanologija«. Istraživanje je u tom smislu ograničeno na lokalni kontekst u kojem je Hütterott živio i djelovao, odnosno na Trst i područje jadranskog priobalja. Područje interesa ovog članka je »japanski dio«, odnosno službene obveze i kulturne aktivnosti koje su grofa uplele u dano mu zaduženje počasnoga austrougarskog konzula Japana u Trstu. Članak je obogaćen nizom fotografija.

Treći dio ovoga broja Atta pod nazivom *Note e documenti* (401–603) sadrži pet članaka petero različitih autora.

Prvi, u ovom dijelu, je onaj autora Rina Ciguia, »I benedettini nella Venezia Giulia' di Antonio Alisi« (401–467). Članak govori o Antoniju Alisiju koji je 1943. godine povodom 1400. godišnjice smrti sv. Benedikta iz Nursije prikupio najvažnije činjenice o mnogobrojnim samostanima koje su osnovali Benediktinci u Julijskoj krajini. Na koncu se nalazi i popis literature.

Denis Visintin, »Cenni sulla storia e sull'economia della giurisdizione feudale di Piemonte d'Istria« (469–504). Autor ukratko ispituje povijest jednog od najznačajnijih istarskih feuda, Završke gospoštije. Navedena je Gospoštija bila u vlasništvu obitelji Contarini od 1530. do 1848. godine i predstavlja način života u središnjoj Istri toga doba. Ovdje je prikazano četiri stoljeća povijesti te jurisdikcije s osobitim naglaskom na aspekte imovinske, upravne i ekonomske nadležnosti. U prilogu, nakon sažetog

zemljopisnog i povijesnog pregleda, autor progovara o vlasništvu nad zemljom. Osobitu pažnju posvećuje crkvenim posjedima i poreznim obvezama stanovništva, a opisuje i upravnu strukturu zajednice s prikazom društvenog života i demografske strukture stanovništva.

Nives Giuricin, »Contributo alla conoscenza delle condizioni del feudo di Sanvincenti. La 'Commissione' redatta nel 1747 da Pietro Grimani per il suo capitano Francesco Ingaldeo« (505–515). Ovim nas prilogom autorica upoznaje s običajem koji je u Svetvinčentu, malom, ali važnom feudu mletačke Istre, živio u 18. stoljeću. Naime obitelj Grimani je svoju nadležnost provodila putem institucije »kapetana« kojega se biralo na tri godine. Objavljuje nalog kojeg je gospodar Svetvinčenta Pietro Grimani 1747. godine izdao novom kapetanu Francesu Ingaldeu. Kao i u drugim nalozima, tako i u ovom iz 1747, jasno su određeni smjerovi kojima se trebala kretati civilna, crkvena, pravno-kaznena i gospodarska uprava nad feudom, odnosi sa susjednim općinama, ali i oni s predstavnicima vlasti graničnih austrijskih posjeda. Osim točno određenih pravila, nalog otkriva osnovne probleme ove feudalne jurisdikcije, a neposredno i korisne podatke koji puno govore o općem stanju u Svetvinčentu u prvoj polovici 18. stoljeća.

Claudio Pericin, »Notizie statistiche delle 11 comuni appartenenti al Distretto di Albona (1828)' con Protocollo di definizione dei confini della Capo comune di Albona (1819)« (517–587). Članak analizira statistički prilog koji potječe iz arhivskih izvora iz 1828. godine, a odnosi se na šire područje Labinštine (Labin, Dobrova, Vlahovo, Vetva, Ripenda, Brgud, Krmenica, Cerovica, Cere, Cunj, Nedeščina i Plomin). Iznosi nam zanimljive podatke o demografskoj, gospodarskoj, zemljopisnoj i povijesno-jezičnoj slici toga vremena, a opisuje i vrlo teške životne prilike seljana. Popisani su poljoprivredni proizvodi na talijanskom i latinskom jeziku; u tabelarnom prikazu su izneseni broježani podaci stanovništva, kuća, obitelji i domaćih životinja. Članak je upotpunjen prilozima. To su grafički prikazi među općina, cjenici namirnica iz toga razdoblja, prijava o bijegu jedne maloljetne osobe (s njenim osobnim podacima i opisom odjeće koju je nosila kada je zadnji put viđena), te protokol iz 1819. godine o »Određivanju granica Općine Labin« sa zemljopisnom kartom područja koje obuhvaća.

Sergio Maurel, »1851: un intraprendente dalmata apre al commercio triestino nuove relazioni transoceaniche« (589–603). Posljednji članak ovoga sveska je prilog u kojem autor govori o promotivnim aktivnostima koje je Austrija poduzela za razvoj pomorskih djelatnosti u 18. i 19. stoljeću. U tom kontekstu opisuje se i uvođenje posebnog priznanja »Počasna zastava« koje je Giovanni Visin (Prčanj – Boka kotorska), pomorac i trgovac koji je od 1851. do 1859. godine oplovio zemaljsku kuglu, dobio za pomorske zasluge. Osim navedenog priznanja, odlikovan je još bio i visokim carskim odličjem Carske i kraljevske gubernije, »Bijelom zastavom«, viteškim križem

Franje Josipa. Kapetan Visin je, nastanivši se u Trstu, bio član raznih komisija pri Trgovačkoj komori, savjetnik lokalne Nautičke akademije i austrijskog *Veritasa*. Umro je u Trstu 1868. godine.

Biserka Budicin